

KEMAL TAHİR'İN KURTULUŞ SAVAŞI ROMANLARINDA MUSTAFA KEMAL

Esat CAN*

ÖZET

Kemal Tahir, yakın dönem Türk edebiyatının önemli simalarından birisidir. Özellikle romanlarında Kemal Tahir'in Cumhuriyet öncesi Türk tarihini inkılapçı bir bakış açısıyla kaleme aldığını, romanlarındaki kahramanlarını gerçek tarihi kişiliklerden seçtiğini görürüz. Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk de gerek fikirleri ve gerekse mücadelesi ile bu süreçte doğal olarak Kemal Tahir'in romanlarına esin kaynağı olur. Mütareke devri ve Millî Mücadele dönemini konu alan **Esir Şehrin İnsanları** (1956), **Esir Şehrin Mahpusu** (1962) ve **Yorgun Savaşçı** (1965) romanlarında Atatürk'ün ismi ve şahsı romantik bir yaklaşımla ele alınmasına karşılık düşünceleri realist bir bakış açısıyla değerlendirilir ve üzerinde önemle durulur.

Bütün bu yaklaşımların, Kemal Tahir'e ve eserlerine Türk edebiyatında aynı konuda yazılmış diğer eserlere nispetle ayrıcalıklı bir yer kazandırdığını söylemek mümkündür.

Türk tarihi ile tarihî olay ve meselelere derin merak ve ilgi duyduğu bilinen Kemal Tahir'in, Mütareke devri ve Millî Mücadele dönemini konu alan **Esir Şehrin İnsanları** (1956)⁽¹⁾, **Esir Şehrin Mahpusu** (1962)⁽²⁾, **Yorgun Savaşçı** (1965)⁽³⁾ romanlarında Mustafa Kemal'e müstesna bir yer ve önem vermiştir. Mustafa Kemal, adı geçen eserlerde, roman sahnesinde doğrudan görünmez, fakat, savunduğu esas ve görüşler romancı veya anlatıcının zihninde yapının fikrî temellerini oluştururken maddî – manevî şahsiyeti de roman şahıslarının kalplerinde bir destan kahramanı seviyesine yükseltilir. Mustafa Kemal'in, romanların dokusuna bu şekilde sindirilmiş olması okuyucunun merakını giderir ve onun eserde niçin doğrudan yer almadığı sorusunu sormaya ihtiyaç bırakmaz.

Aslına bakılırsa tarihî şahsiyetlerin edebî eserlerde mutlaka ve uzun süre görünmesi gibi bir mecburiyet de bulunmamaktadır. Lukacs "(...) Balzac'ın yapıtlarında Napolyon'un çok ender olarak ve hep kısa bir süre için görülmesi bir rastlantı değildir, oysa Napolyonca idealler ve Napolyoncu imparatorluğun entellektüel özü Balzac'ın romanlarının birçoğunda egemen bir rol oynar."⁽⁴⁾ derken

* Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

usûl ile ilgili bu hakikatı dile getirir. Sohbet ve konuşmaları ile ölümünden sonra yayımlanan notlarından Balzac'ı yakinen tetkik ettiği anlaşılan Kemal Tahir'in, bu noktada Balzac'tan etkilenmiş olması mümkün ve tabiidir. Fakat yazarların büyük tarihî şahsiyetlere kısa veya dolaylı olarak yer vermelerinin daha yaygın, belki Balzac'ı da kapsamına alabilecek daha önemli bir sebebi, destan kahramanlığına yükseltilen tarihî şahsiyeti "bir mesafenin ardından anlatmak" düşüncesidir. "Zira edebî eserlerde istenilen tesirin uyanması biraz da estetik mesafeye bağlıdır."⁽⁵⁾ Bir diğer sebep olarak da tarihî şahsiyeti "aynı güçte aksettirememe endişesi"⁽⁶⁾ sayılabilir. Üçüncü ve özel bir sebep ise "Kemalist dönemde Atatürk'ün kişiliğinin kutsal bir nitelik kazandığı" ortamın siyasi ve sosyal şartlarıdır.⁽⁷⁾

Kemal Tahir'in Millî Mücadele romanlarının Mustafa Kemal'le ilgili bölümlerini incelerken, sanatçının yukarıda saydığımız sebeplerin üçünden de belirli derecelerde etkilendiğini söylemek yanlış olmaz. Her şeyden evvel, Mustafa Kemal'e destanî bir şahsiyet izafe etmek, ona karşı saygı, hayranlık ve içten inanmışlık bakımından üç roman da aynı görüşte birleşir. **Esir Şehrin İnsanları**'nda başlayan bu üstün kahraman imajıyla sevgi, saygı, hayranlık ve bağlılık **Esir Şehrin Mahpusu** ve **Yorgun Savaşçı**'da da devam eder. Onun, Kurtuluş Savaşı'yla ilgili ilk romanı olan ve yer yer inkılâp romantizmi içinde istikbaldeki Türkiye'den de söz edilen **Esir Şehrin İnsanları**'nda İhsan'a söylettiği şu sözler, yukarıda açıklanan yaklaşımın tipik bir örneği sayılabilir :

"Şu Süleymaniye caminin minareleri arasına, minarelerin arasını dolduracak büyüklükte bir resim asmalı... Bir gece, kimseye sezdirmeden... Mustafa Kemal'in resmini... Sabahleyin, karşısında Mustafa Kemal'le uyanmış bir Beyoğlu gözünün önüne geliyor mu?" (s.158)

Aynı romanda Nedime Hanım'la, Kâmil Bey'in kızı Ayşe arasında geçen konuşma da destanlaştırmanın bir başka örneğidir. Burada Mustafa Kemal ismi çocuklara bir efsane öğretilir gibi belletilir :

"Nedime Hanım Ayşe'ye gülümsedi :

- Sen "Mustafa Kemal" ismini hiç duydun mu?

- Hayır efendim.

- Resmini de görmedin öyleyse...

- Görmedim.

- Peki! Ben yarın sana bir tane yollayacağım... Akşam baban gelince istemeyi unutma !

- Peki efendim.

- Adını da öğren ! Mustafa Kemal... Söyle bakalım.

- Mustafa Kemal...

- Aferin!" (s.158)

Önemli ve ilgi çekici bir benzerlik olarak, Atatürk'ün resminin, yazarın kendi hayatında da özel bir yeri ve değeri olduğu görülmekte, en azından belli bir dönemde böyle olduğu anlaşılmaktadır :

"İlk eşi Fatma İrfan'a yazdığı mektuplardan anlaşıldığına göre 1930'larda Kemal Tahir bir Atatürk hayranıydı. Ona 1934 başlarında yolladığı bir mektupta "(sana) bir de Büyük Adam'ın fotoğrafını gönderiyorum. Kolay yenilmemek isteyen bu yaratıcıya sık sık bakmalıdırlar. Biz Mustafa Kemal'in bu resminden birer tane ceplerimizde taşıyoruz. Seni de mahrum etmek istemedim" diye yazmıştı. (...) Mahkûmiyetinden sonra da zaten o sırada ağır hasta bulunan Atatürk'e hayranlığı azalmamış ve onun ölümü dolayısıyla da şu satırları yazmıştır : "Atatürk'ün ölümüne belki herkesten fazla acıdım. Onun şahsında emperyalizmle kavga edip muzaffer olan fedakâr ve tok gözlü Türk milleti vardır. Artık hiç kimse bu macerayı onun kadar kuvvetle – şımarıklığı, gururu ve demokrattığı ile – temsil edemeyecek sanıyorum. Ben insan cemiyetinin tarihini ferdin yapmadığına inanmıştım. Buna rağmen bir tarihî devrede muvaffakiyetli rehberle hürmet lâzım."⁽⁸⁾

Esir Şehrin Mahpusu'nda Mustafa Kemal, kendisinden sık sık söz edilen "Sarı Paşa" lakaplı bir perde gerisi kahramanı; bir fikir, ümit ve inanç kaynağı olarak yer alır. Romanın çeşitli yerlerinde Zekeriya Hoca adlı Millî Mücadele aleyhtarı şahıs tarafından, mütareke ve işgal döneminin muhalif basınına has çirkin sıfat ve teşbihlerle saldırı hedefi yapılan Mustafa Kemal, "millîci" aydınlar ve hakiki halk kütlesi gözünde yeni doğan çocuklarına ad olan mukaddes bir isimdir. Romanın başka bir kahramanı olan Fatma Hanım böyle bir haberi duyurmaktan mutluluk duyar :

"- Aklımdayken haber vereyim: Nedime Hanım'ın bir oğlu olmuş.

- Öyle mi efendim ? Adını ne koymuşlar ?

- Ne koyarlar ? Kemal koymuşlar.

.....

- (...) Kemal oğlanı pek merak ediyorum. Bizim mahallede de Kemal'ler çoğaldı. Her oğlana Kemal adı takılıyor." (s.196)

Aynı konu bir başka cezaevi ziyaretinde baş kahraman Kâmil Bey ile direniş muhalifi bir tip olan Hala Hanım arasında geçer :

"- İhsan Bey'le Nedime Hanım, çocuğun adını ne koymuşlar bilin bakalım ?

Ne koyacaklar Kemal koymuşlar. Şimdilerde kimin oğlu olursa adını Kemal koyuyor. Hürriyet'in ilânında da Kemal'den geçilmiyordu. O zamanın Kemal'leri Namık Kemal'diler, şimdikininki Kemal'leri Mustafa Kemal..." (s. 290)

Yorgun Savaşçı'da Mustafa Kemal, romanın 131. sahifesinde adeta kutsal davanın ulu müşşidini anlatır gibi huşu ile konuşan baş kahraman Cemil'in naklettiğı – kronolojik olarak dizilseydi romanın en başına tekaddüm edebilecek olan – aşğıdaki sözlerle, şahsında Türk Milletini temsil ederken, düşüğü yerden dizlerinin üstünde heybetle doğrulan bir dev tesiri bırakır okuyucunun üzerinde :

“(...) ‘Yenildik’ dedi, ‘Vuruşmayı bıraktık. Vuruşmayı bırakmak, onurlu olarak yaşamayı hâlâ umut etmektir.’ dedi. Eğer bu umudu kaybedersek bir daha davranacağız, ölüme kadar çabalamak için... Çünkü milletler için hiç bir yenilgi son yenilgi değildir. (...) dedi.” (s.131) Bu satırlarla Mustafa Kemal'in, her liderde bulunması gereken, halkına ümit ve cesaret verebilme kabiliyetinin yanı sıra, onun niçin destanlaştırıldığının, roman kişilerinin onu niçin yüksek bir platformda görmek istediklerinin izahı da yapılmış olur: Kurtuluş onunla mümkündür.

Askerlerin, aydınların ve milletin ümit bağlaması kendiliğinden olmamıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya kurtarıcılık vasfının izafe edilmesi o güne kadar askerlikte ortaya koyduğu maharetten, özellikle, henüz general olmadığı sırada Çanakkale'de gösterdiği kahramanlık ve başarıdan dolayıdır. Esir Şehrin Mahpusu'nda, Çanakkale savaşlarına bir Mehmetçik olarak katılan Sefer de Mustafa Kemal'i dünya ile birlikte ilkin o zaman ve orada tanır :

“(...) Biz Mustafa Kemal Paşa'yı biliriz Beyim, bizim Sarı Paşa'da oyun çoktur.

Sefer'in sesindeki güven Kâmil Bey'in yüreğini ümitle doldurmuştu.

- Mustafa Kemal Paşa'yı bilir misiniz sahi ?

- İyi biliriz! Önce Çanakkale'de gördük. O zaman daha Paşa olmamıştı, Paşa oldu. Büyük Cemal Paşa'yla, görüşmek için Şam'a geldi. Bize komutanlık etmedi ama, yamandır gayet... Çanakkale Boğazımız Alaman'ın Paşasına kalsaydı, yandıktı beyim. Alaman'ın paşası İngilizlerin çıkacağı yeri büsbütün yanlış hesaplamış. Askeri beriye biriktirmiş. Mustafa Kemal Paşa Alaman Paşa'sının işi şşırttığını görmesiyle kumanda mumanda dinler mi! ‘Ben Arıburnu'nu tutarım’ demiş bereket! Tutmasaydı İstanbul, o zaman gitti, giderdi.” (s.221)

Onun ilk olarak Çanakkale'de meşhur olduğu, bu sayede takdir ve hayranlık kazandığı şeklindeki kanaat, sadece Kemal Tahir'e ait olmayıp, Mustafa Kemal'in silâh arkadaşları İsmet İnönü, Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy'dan başlayarak^(9,10,11) tarih ve edebiyat çevrelerine kadar geniş bir entellektüel kesimin ortak görüşüdür. Falih Rıfki onun söz konusu devrede “ordunun yıldızı”⁽¹²⁾ olduğunu söyler.

Büyük Mecmua'da M.Z. imzasıyla çıkan bir yazı onun başarısının, zamanın basınına nasıl yansıdığını göstermesi ve hakkındaki yüksek takdir ifadesi bakımından dikkate değer niteliktedir :

“(...) Çanakkale muharebesi bize birçok muvaffakiyetlerden maada, bir de ‘Mustafa Kemal’ kazandırmıştı. Osmanlı tarihinin en şerefli bir sahifesini işgal edeceğine şüphe olmayan Çanakkale muvaffakiyeti orada çarpışan Türklük ruhunu, Türklük fedakârlığını isbat ettiği gibi, bir de Mustafa Kemal gibi büyük bir kahramana malik olduğumuzu gösterdi. Tarih Çanakkale vak’asını kaydederken hiç şüphesiz Mustafa Kemal ve Cevad Paşa’ların isimlerini de altın hurûfla yazacaktır.”⁽¹³⁾

Sultanahmet tevkifhanesindeki İttihatçı subaylar onun Millî Mücadele’yi başaracağına mutlak nazarıyla bakarlar :

“- Sarı Paşa’dan ne haber? – Arif Bey çayları bardaklara bir kimyacı dikkatiyle koyuyordu: - Düşmanı denize ne zaman dökcek bakalım ?

- İsterse dökmesin ? Selânik’te içirdiğim rakıları vallah billâh helâl etmem! (...) Acaba Mustafa Kemal orduya benzer bir şey meydana getirebildi mi ?” (s. 314-315)

Güçlü kişiliği, bazen halk tarzı deyim ve teşbihlerle donanmış bir övgü üslûbuyla dile getirilen Mustafa Kemal’e bağlanmış ümitlere “katır” lakaplı hizmet eri Sefer ile İttihatçı Nuh Bey’in karşılıklı konuşmalarında da rastlanır :

“Bu bizim katır ne dese iyi? ‘Sarı Paşa yamandır Nuh Bey,... Gâvura bir kılıç atsin, herifi sırt üstü bir devirsin de bak gör!’ dedi. Demek katır kısmının en avanağı bizden sezgili... Evet, bizim Sarı Paşa, düşmanı çevirdiyse, çaldı demektir. Biz burda, ‘Aman üçüncü İnönü!’ derken meğer niyeti büsbütün bitirmemiş... Evet aklım iyice yattı, Katır oğlum bu senin Sarı Paşa, bildiğimiz cihan pehlivanı...” (s. 358)

Yorgun Savaşçı Yüzbaşı Cemil’e göre Mustafa Kemal, ordunun siyasete girmesine karşı olan, her şartta taarruzdan yana (s. 132), karşılaşılan duruma en uygun mukabeleyi düşünebilme yeteneğini haiz, iyi ve “gerçek (bir) komutan” ve üstün bir stratejisttir :

“ ‘İzmir’in yolu Samsun’dan mı geçer?’ dedim. ‘Kestirme yolu bu mudur?’ diye alay ettim. Düşünüyorum da akıldan yana biz nerdeyiz, Mustafa Kemal nerde? İstanbul’dan 16 Mayıs’ta yola çıktı: Yani İzmir’e Yunan’ın girmesinden bir gün sonra... Neden Samsun’a gideceğine Bandırma’ya gelmedi ? Çünkü gerçek komutanlar durumun özelliğine göre burda yıldırım olup yakmaktansa, ordan gürlemenin daha etkili olduğunu bilirler!” (s. 329)

Esasen, ona ümit bağlanmasının ve inanılmasının bir diğer sebebi de realiteyi anlama, yorumlama, tavrını buna göre belirlemedeki becerisi, kısaca, gerçekçiliğidir. **Esir Şehrin Mahpusu**’nda ondan sınırlarımızı “şimdilik” Tuna’ya dayamasını bekleyen bir İttihatçıya diğer kahraman tarafından verilen cevap, Mustafa Kemal’in mizacının bu yönünü ortaya koyar :

“- Demek Turan’dan, Kızıl Elma’dan vazgeçiyoruz? İyi!... Yarı yarıya akıllandık desene! Dinle ağa! Benim bildiğim Sarı Paşa avanak değildir. Senin gibi, Tuna’yı sayıklayanların eline birer çalı süpürgesi tutuşturur da, ‘Hele şu beş yüz yıllık pisliği bir temizleyelim. Estergon kalesi Naimâ tarihinde kalsın!’ diye ensenize de birer şaplak indirir.” (s. 359)

Kemal Tahir Mustafa Kemal’i anlattığı ve övdüğü bu roman bölümlerinden yalnızca birinde, **Yorgun Savaşçı** subaylarının bir sohbetinde, “Atatürk tutkusu” sebebiyle, mübalağaya girmiş ve tarihî realiteyi zorlamış görünür :

“(…) Hepimiz biliyoruz ki, ortada temsil heyeti filan yok... Temsil Heyeti tek başına Mustafa Kemal Paşa demektir.” (s. 538)

1930’lu yıllarda kendisinin, bilinen siyasî görüşüne ve hakkındaki ithamlara rağmen aynı zamanda Atatürkçü olduğunu belirten ve “Atatürk’ün aleyhinde konuşanın ağzını yırtabilirdim.” diyen Kemal Tahir, çok sevdiği arkadaşı Ertuğrul Şevket’i, Serbest Fırka’ya girdi diye döğüşe davet ettiğini ve gecenin geç vaktinde uzun süre yumrukladıklarını anlattıktan sonra, sözlerini “Böylesine bir Atatürk tutkusu vardı bende...” diye bitirir. ⁽¹⁴⁾ Yapmacık ve riyadan nefret eden yazar **Notlar**’ında – Mustafa Kemal’i değil – “Kemalistleri” eleştirecektir. ⁽¹⁵⁾

Kemal Tahir’in Kurtuluş Savaşı romanlarında Mustafa Kemal’in yerini belirlerken konunun bir de şu cephesini söylemek lâzımdır : Mustafa Kemal’in ismi ve şahsı, söz konusu romanlarda yukarıdan beri belirtildiği üzere, romantik bir yaklaşımınla işlenmesine karşılık, fikirleri realist bir şekilde ele alınır ve geniş bir hacmi işgal eder. Mustafa Kemal’in **Nutuk**’taki bakış açısıyla işlenmesine rağmen yama hissi vermeyip romanların kendine has dokusuna sindirilmiş bir tabiiyette, dikkatli bakmayınca, yazarın veya anlatıcının kendi görüşleri zannedilebilecek bu fikirler; mandacılık aleyhtarlığı, çetelerin geçici bir vasıta olabileceği, düzenli ordu gerekliliği, kurtuluşun ancak milletin topyekün mücadelesiyle gerçekleşebileceği gibi, tekrar tekrar ve ısrarla işlenmiş konu ve meselelerdir.

Sonuç olarak Kemal Tahir, Millî Mücadele romanlarında Mustafa Kemal’i görüntürde ön plâna çıkarmamakla beraber hem şahsı ve hem fikirleriyle millî aksiyonun merkezi olarak almış, ona duyduğu içten bağlılığı san’atkârlık kudretiyle birleştirerek Kurtuluş Savaşı ve Atatürk’le ilgili roman ve diğer edebî eserler arasında farklı bir yer kazanmıştır.

Dip Notlar.....

(1) Kemal Tahir, **Esir Şehrin İnsanları**, Adam Yayınları, 1.b., İstanbul, 1993

(2) Kemal Tahir, **Esir Şehrin Mahpusu**, Sander Yayınları, 2.b., İstanbul 1974

(3) Kemal Tahir, **Yorgun Savaşçı**, Bilgi Basımevi, 4.b., Ankara 1971

Makale içindeki alıntılar yukarıdaki baskıların sahife numaraları ile verilmiştir.

(4) Fethi Naci, **Eleştiri Günlüğü**, İstanbul 1986, 1.b., s.46

(5) İnci Enginün, “*Edebî Eser Kahramanı Olarak Atatürk*”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, 2.b., İstanbul 1991, s.454

(6) Enginün, a.g.e., s.454

(7) Taner Timur, “*Esir Şehrin İnsanları*”, **Osmanlı – Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, İstanbul 1991, s.64-65

(8) Timur, a.g.e., s.189-190

(9) İsmet İnönü, **Hatıralar**, Yayına Hazırlayan: Sebahattin Selek, 1.kitap, 1.b., İstanbul 1985, s.105,106

(10) Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimizin Esasları**, İstanbul 1990, s.80

(11) Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1953, s.86

(12) Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul 1980, s.86

(13) (M.Z., “*Mustafa Kemal Paşa*”, **Büyük Mecmua**, no.3., 20 Mart 1919, s.44) **Devrin Yazarlarının Kalemile Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal I**, Hazırlayanlar: M.Kaplan, İ.Enginün, B.Emil, N.Birinci, A.Uçman, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.85

(14) İsmet Bozdağ, **Kemal Tahir’in Sohbetleri**, İstanbul 1995, s.71

(15) Kemal Tahir, **Notlar – Batılaşma**, İstanbul 1992, s.38,39

SUMMARY

Kemal Tahir is one of the famous figures of contemporary Turkish literature. Especially in his novels, Kemal Tahir composed per-republican period of Turkish history within a revolutionary perspective and selected his protagonists from real historic characters. Mustafa Kemal Atatürk the founder of the Turkish Republic, also naturally inspired Kemal Tahir's novels in this process both with his ideas and struggle. In the novels related to Armistice years and National Struggle period, *Esir Şehrin İnsanları* (1956), *Esir Şehrin Mahpusu* (1962) and *Yorgun Savaşçı* (1965), the name and personality of Atatürk are treated with a romantic approach though his thoughts are studied realistically and emphasized strongly.

In light of these it is possible to say that Kemal Tahir's works have a distinctive place among the other works written on the same subject.